

KIKS111

Tuuli Korpela, 2019

Referaatti Maiju Lahtisen pro gradu -työstä: *Kovia faktoja ja fiilistelyä. Historiallisen romaanin ajankuvan rakentamisesta ja lähteiden käytöstä kirjoittajan näkökulmasta* (2005)

Kovia faktoja ja fiilistelyä

Maiju Lahtisen pro gradu -tutkielma käsittelee historiallisen romaanin kirjoittajan näkökulmasta lähteiden käyttöä ja ajankuvan rakentamista. Lahtinen on työstänyt itsekin kauan historiaan sijoittuvaa romaania, joten tutkimuksen aihe palvelee myös hänen omassa kirjoitustyössään esiintyneitä haasteita. Lahtinen pyrkii selvittämään, kuinka kätkeä uskottavasti faktoja fiktion joukkoon tai, kuten hän sanoo, ”kuinka valehdella riittävän todennäköisesti”, saada lukija uskomaan historiaan sijoittuvaan tarinaan. (Lahtinen 2005, 1–2.)

Historiallisen romaanin genre

Genren määrittely ei ole yksiselitteistä, koska kirjallisuuden lajeilla on tapana sekoittua ja lainailla toisiltaan. Puhtaaseen genreen pyrkiminen ei olekaan itseisarvo, mutta genren tunnistaminen auttaa teoksen tulkinnassa. Markku Ihosen viitaten Lahtinen määrittelee historiallisen romaanin tärkeimmäksi ominaisuudeksi tapahtumien sijoittumisen historiallisesti tunnistettavaan menneisyyteen. Omakohtaisen kokemus- ja muistitiedon sijaan nojaututaan kulttuurisen muistin varaan ja asiatietojen tulee olla pääosin samoilla linjoilla historian tutkimuksen kanssa. Ihonen listaa määritteleviksi tekijöiksi vielä tapahtumien ankkuroimisen menneeseen ja tulevaan sekä fiktion, jonka on hallittava historiallisia tosiasioita. Fiktioon upotetut historialliset yksityiskohdat kuitenkin tekevät Ihosen mukaan historiallisesta romaanista intertekstuaalisen lajin, jonka subteksti on olemassa oleva historiankirjoitus. (Lahtinen 2005, 4–6.)

Harry Shaw on määritellyt kolme yleistä tapaa, joilla historiaa klassisissa historiallisissa romaaneissa käytetään. Tavat usein myös limittyvät keskenään samassakin romaanissa. Jos historiaa käytetään *pastoraalina*, on historian asema romaanissa kulissi, johon varsinaisen kirjoittamisajankohdan tapahtumat heijastetaan. Tätä tapaa on käytetty muun muassa rakkausviihteessä, jossa menneen maailman eksoottisuus voi viehättää. Historia pastoraalina on kuitenkin tarjonnut alustan myös esimerkiksi terävälle yhteiskuntakritiikille. Vaikka miljöö ja vuosiluvut ovat historiallisia, henkilöt ovat näissä teoksissa kuitenkin usein aikaansa nähden liian moderneja. Kun historiaa sen sijaan käytetään *draaman elävöittäjänä*, kuvataan ajattomia henkilöitä ja tapahtumia historiallisessa kontekstissa kuten suuren mullistuksen keskellä. Historiallisuus vaikuttaa miljöön lisäksi myös juoneen ja henkilöihin, vaikka ei olekaan välttämättä pääosassa. Myös henkinen miljöö tapoineen on tärkeä elementti. Kun historiaa puolestaan käytetään *teemana*, itse historialla on hyvin merkittävä osuus romaanissa. Tarinassa saattaa esiintyä myös todellisia historian henkilöitä, ja näitä romaaneja kutsutaan usein historiallisen romaanin arkkityypeiksi, jotka vaativatkin kirjoittajalta erittäin huolellista perehtymistä aikakauteen. (Lahtinen 2005, 6–9.)

Historiankirjoituksen ja kaunokirjallisuuden välille alettiin tehdä eroa vasta 1800-luvun alussa, jolloin historiankirjoittajat alkoivat pyrkiä tieteellisen tarkkaan ilmaisuun, ja historiallinen romaani jatkoi entisten amatöörihistorioitsijoiden tapaa kuvata historiaa kaunokirjallisilla keinoilla. Vielä nykyäänkin historiallisen romaanin kirjoittaja voi halutessaan loogisuuden vuoksi oikoa historiallisista tosiasioista, joissa historiankirjoittajan on tiukasti pysyttävä. Romaanin tarjoama tulkinta tunteisiin vetoavan ilmaisun kera saattaa jäädä lukijan mieleen jopa paremmin kuin pätevä historiateos. Kiistelty historiateoreetikko Hayden White on kuitenkin esittänyt, että historiankirjoituskin on vain tositahtumia esittävää narraatiota, ja sitä pitäisikin tutkia kirjallisuuden alalajina. (Lahtinen 2005, 9–11.)

Historiallisuuden tunnun saaminen romaanin sisälle ei ole kirjoittajalle aivan yksinkertaista, sillä historia ei saisi korostua tarinan kustannuksella, mutta tulisi kuitenkin jollain tavalla näkyä tekstissä koko ajan. Vaikka romaanin taustalla oleva historiallinen tilanne olisi kirjoittajalle kuinka tuttu, lukijalle se voi avautua fantasian kaltaisena

maailmana. Historiallisen romaanin ja fantasian kirjoittaja joutuvatkin usein samankaltaisten uskottavuushaasteiden eteen, joissa teosten kuvaamat ajat ja paikat ovat lukijalle vieraita. Tällöin loogisuuden vaatimus korostuu, ja myös monet fantasiakirjailijat tekevät vähintään yhtä tarkkaa lähdetyötä maailmojensa rakentamisessa kuin historiallisen romaanin kirjoittajat. Niin sanotuissa *low fantasy* -kirjoissa historiallista miljöötä (esimerkiksi goottilainen) käytetään kulissina fantasiaan vivahtavalle tarinalle. (Lahtinen 2005, 13–15.)

Ajankuvan sisään- ja uloskoodausta

Lahtinen kirjoittaa, että lukijalle tulisi tarjoilla sekä tuttua että vierasta – luoda mielikuva tietystä aikakaudesta, mutta tehdä se huomaamattomasti. ”Etenkin viihteellisemmän historiallisen romaanin lukija tahtoo eläytyä tarinaan, eikä ”tulla vasten tahtoaan sivistetyksi””, Lahtinen kirjoittaa. Ajankuvan hahmottamisessa hän käyttää apunaan koodin käsitettä John Fiskeä lainaten. Fiskeen mukaan koodi kuvaa merkitysjärjestelmää, joka on yhteinen tietyille kulttuurille. Lahtinen hyödyntää sisään- ja uloskoodauksen käsitteitä: kirjoittaja sisäänkoodaa eli kirjoittaa tekstiin merkityksiä, jotka lukija uloskoodaa (jos pystyy), eli tulkitsee kirjoittaman tarkoittamalla tavalla. (Lahtinen 2005, 16–17.)

Digitaalinen koodi, joka vastaa vain kyllä / ei, on Lahtisen mukaan käyttökelpoinen historiallisen romaanin ajankuvauksessa ja lukijana teoksen ajoittamisessa. Yksinkertaisena esimerkkinä voi ajatella tekstissä esiintyvän koodin Neuvostoliitto (kyllä) – Venäjä (ei) antavan vihjeen tapahtumien sijoittumisesta vuosien 1920–1990 väliin. Ja kun samasta teoksesta etsii useita ristikkäin meneviä koodeja, aikahaitarin voi arvioida melko tarkasti ilman tekstissä mainittuja vuosilukuja. Lukijan mahdollinen tietämättömyys tietysti hankaloittaa uloskoodausta, ja potentiaalinen yleisö kannattaa kirjoittajankin huomioida koodeja tekstiin ripotellessa. Yleiskoodit on tarkoitettu kaikille ja erikoiskoodit harrastuneemmille ja oppineemmille lukijoille. Tiettyyn aikaan liittyviä stereo- ja prototyyppejä voi myös käyttää ”sisäänheittäjinä” tarinalle, ja samassa teoksessa erikois- ja yleiskoodit voivat edetä myös rinnakkain tarjoten kiinnostavaa seurattavaa eri tasoille lukijoille. (Lahtinen 2005, 17–22.)

Esimerkkinä sisään- ja uloskoodauksesta sekä historiallisen romaanin lukutavoista Lahtinen esittelee Helen Taylorin tutkimuksen Margaret Mitchellin *Tuulen viemää* –romaanin vastaanotosta. Mitchell on kertonut tehneensä vakuuttavaa lähdetyötä romaaninsa historiallisiin seikkoihin nähden, mutta päällimmäisenä lukijoiden mieleen on jäänyt kuitenkin ajaton tarina ja epäsovinnainen päähenkilö, Scarlett. Laajan taustatyön merkitys tuntuu näin ollen jäävän vähiin vastaanoton kannalta, mutta Lahtinen huomauttaa, että tutkimukseen osallistujat olivat englantilaisia naisia, joilla monilla ei ollut aiempaa käsitystä teoksessa käsitellystä Yhdysvaltojen sisällissodasta. Yhdysvaltojen entisten Etelävaltojen alueella kasvanut ihminen sen sijaan saattaa osata uloskoodata historiaan liittyvät merkitykset aivan toisella tavalla. Joka tapauksessa Mitchellin romaani *Tuulen viemää* on vaikuttanut paljon ihmisten käsityksiin Amerikan sisällissodasta, siitäkään huolimatta, ettei lukijoita aina ole kiinnostanut historiallisuuden todenperäisyys tai Mitchellin kunnianhimo historiantuntijana. (Lahtinen 2005, 23–25.)

Oma kirjoittaminen – ajankuva ja lähteet

Materiaalinkeruu – kaikenlainen – on historiallisen romaanin kirjoittajan suurimpia innostuksen aiheita. Esimerkiksi kirjailija Kaari Utrion kohdalla kuitenkin vain noin kymmenen prosenttia kerätystä materiaalista päätyy valmiiseen romaaniin. Asioiden perusteellinen omaksuminen auttaa kirjoittajaa ujuttamaan suurestakin lähdemateriaalista suodatetut tiedot tekstiin huomaamattomasti. ”[K]lassisessa historiallisessa romaanissa lähteet eivät mielellään saisi hypätä lukijan silmille”, kirjoittaa Lahtinen. Vaikka on hyvä, että kirjoittaja viihtyy kuvaamassaan ajassa, on myös varottava, ettei kuvauksesta tule epärealistisen nostalginen tai romanttinen. Lahtisen oma romaanikäsitelmä sijoittuu 1950-luvun Englantiin, Yorkiin. Seuraavaksi hän tarkasteleekin oman käsikirjoituksensa ajankuvan sisäänkoodausta kohdissa, joissa se on ollut tietoista. (Lahtinen 2005, 26–29.)

Usein romaanihenkilöt ovat lukijoille kuin eläviä ihmisiä, ja samantapaisesti Lahtinen näkee omat henkilönsä kirjoittajana. Harry Shaw’n jaottelun mukaan historiallisesti *tyypillinen* hahmo edustaa ennen kaikkea omaa aikaansa, ja voi siksi olla melko litteä hahmo. Historiallisesti *todennäköinen* hahmo on sen sijaan mahdollinen, muttei kuvaa

ajan henkeä puhtaimmillaan. Tällainen henkilö saattaa liikkua historiallisen uskottavuuden rajoilla. Lahtisen mukaan historiallisen romaanin henkilön persoona on yleensä vaivatonta luoda ilman lähdeyöskentelyä, mutta taustatyötä tarvitaan pohdittaessa historiallisten seikkojen vaikutusta henkilön kehitykseen ja etenkin käytännön asioiden selvittämisessä. Arjen asioista ei kuitenkaan ole aina saatavilla enää tietoa – ehkä juuri siksi, että ne ovat jääneet tavallisuutensa vuoksi kirjaamatta. Lahtinen esittelee tarinansa keskeiset hahmot, Nickyn, Lucyn, Alanin ja Christinan, suhteessa historialliseen aikaan ja paikkaan, jossa he elävät. Hän kiinnittää myös huomiota muun muassa pukeutumisen kuvaamiseen yhtenä ajankuvaa luovista tekijöistä. (Lahtinen 2005, 29–38.)

Romaanin ajoittamisessa suoraviivaisin tapa on ilmoittaa vuosiluku, joka nostattaa odotuksen, mutta ei itsessään herätä ”ajan henkeä”. Ajoituksen voi sisäkkoodata myös erikoiskoodeilla, jossa apuna voi käyttää tunnettuja tapahtumia kuten onnettomuuksia tai sotia. Esimerkkinä Lahtinen kertoo käyttäneensä käsikirjoituksessaan ensimmäistä avaruuteen lähetettyä tekokuuta, Sputnikiä. Sputnik-signaalin radiolähetyksiin liittyen hän varmisti asioita niin vanhasta *Yorkshire Evening Pressistä* kuin jopa sähköpostitse Ursalta itseltäänkin. (Lahtinen 2005, 39–42.)

Lahtinen ehdottaa henkistä miljööä ajankuvan luomisen tärkeimmäksi osa-alueeksi. Henkinen miljöö sisältää ainakin aikakauden käytöstavat, puheen, asenteet, moraalikäsitteet ja sukupuolten väliset suhteet, ja ilman onnistunutta henkisen miljööön kuvausta teoksesta tulee lähinnä historiallinen pastoraali. Henkisen miljööön luomisen apuna voi käyttää esimerkiksi aikalaisten käytösoppaita, kirjoja, sanomalehtiä, elokuvia ja tv-sarjoja. Fyysinen miljöö, niin sanottu historiallinen kulissi, sen sijaan on Lahtisen mukaan mahdollisesti pinnallisimmin ajankuvauksen tasoista, ja yleiskoodin käyttäminen on sen määrittämisessä vaivattominta. (Lahtinen 2005, 42–45, 47.)

Myös kielellisiä ilmaisuja ja sanavalintoja voi käyttää ajankuvan luomisessa. Yleiskoodeja ovat tällöin tunnetut, vanhanaikaiset sanonnat ja erikoiskoodeja esimerkiksi muotisanonnat tai ohjelmien hokemat. Vanhahtavia sanoja ei kannata käyttää liikaa, mutta mausteena ne toimivat. Lahtinen on esimerkiksi säilyttänyt repliikkeihinsä

perienglantilaisen puhuttelusanan *sir*. Tarinan tasolla ajankuvaus saattaa näkyä tyypillisinä elämänkohtaloina – näyttää poliittisen henkilökohtaisena ja toisinpäin. Tarinaa ei kuitenkaan tule muokata väkisin ajan virtaan sopivaksi, vaan antaa kulkea omia polkujaan. Vastaanottoon vaikuttavat myös lukijoiden aiemmat käsitykset kyseisestä aikakaudesta, ja mielikuvien syntymiseen vaikuttavat muun kirjallisuuden lisäksi myös musiikki, elokuvat ja televisio. Lahtinen mainitsee ongelmakseen ihmisten pinttyneen käsityksen 1950-luvusta amerikkalaisena kellohameiden ja rock'n rollin vuosikymmenenä *Onnenpäivät*-tv-sarjan tapaan. Lahtinen onkin sekä pyrkinyt taistelemaan näitä mielikuvia vastaan että hyödyntämään niitä ajankuvan luomisessa 1950-luvun Englantiin sijoittuvan käsikirjoituksensa kanssa. (Lahtinen 2005, 50–52, 53–56.)

Lähde:

Lahtinen, Maiju (2005) Kovia faktoja ja fiilistelyä. Historiallisen romaanin ajankuvan rakentamisesta ja lähteiden käytöstä kirjoittajan näkökulmasta. Jyväskylä. Pro gradu -työ.